

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЇЇ ОБЛІКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Розглянуто проблеми класифікації фінансових інвестицій для цілей обліку на рівні підприємств в умовах ринкових перетворень. Досліджено критерії класифікації фінансових інвестицій, що використовуються в практиці бухгалтерського обліку. Автором запропоновано класифікацію фінансових інвестицій, що забезпечує достатній рівень аналітичності обліку та його достовірності, дозволяє оперативно підготувати інформацію для потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансові інвестиції, акції, облигації, емісія, дивіденд, облік.

Обіг фінансових інвестицій формує особливий сектор господарювання, пов'язаний із забезпеченням підприємств фінансовими ресурсами, стимулює мобілізацію капіталів, забезпечує перерозподіл коштів між різними галузями економіки. Для відстеження цих процесів важливого значення набуває облікова інформація. Виникає необхідність розробки ефективної методики й організації обліку та внутрішнього аудиту фінансових інвестицій з урахуванням вимог національних і міжнародних стандартів, а також сучасних досягнень в області інформаційних технологій. Тому актуальність даної теми безумовна.

До цього часу залишаються дискусійними та не до кінця вивченими питання комплексного теоретичного осмислення суті і змісту поняття «фінансові інвестиції» в обліковому форматі, формування науково-обґрунтованих рекомендацій щодо параметрів та критеріїв визначення, визнання, класифікації та оцінки фінансових інвестицій як об'єкта обліку, вдосконалення організації і методики обліку і аудиту фінансових інвестицій як важливого джерела управлінської інформації, їх адаптації до нових умов господарювання. Недостатня розробленість проблеми та гостра потреба в оновленні організації, удосконаленні методики обліку та аудиту цінних паперів обумовили вибір теми, мету і основні напрямки дослідження.

У роботах В. В. Бабіча, С. Ф. Голова, Ю. А. Кузьмінського, М. В. Кужельного, В. В. Сопко та інших учених досліджуються

важливі теоретичні й практичні проблеми удосконалення системи обліку та аудиту фінансових інвестицій в умовах становлення ринкових відносин і переходу до міжнародних стандартів обліку і звітності.

Напрацювання вчених охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з визначенням поняття фінансових інвестицій, їх класифікацією, визначенням схем руху, відображенням основних видів операцій з ними на рахунках бухгалтерського обліку. Проте до цього часу відсутня класифікація фінансових інвестицій, яка б забезпечувала ефективне ведення бухгалтерського обліку, залишається недосконалою методика їх обліку.

Метою даної статті є дослідження існуючих критеріїв класифікації фінансових інвестицій та визначення впливу використання класифікації фінансових інвестицій на методику та організацію їх бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту з урахуванням вимог національних та міжнародних стандартів.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

- виявити функціональні особливості різних видів фінансових інвестицій;
- проаналізувати сучасну класифікацію фінансових інвестицій та її вплив на методику та організацію бухгалтерського обліку інвестицій.

Науково обґрунтована класифікація має виключне значення для правильної організації бухгалтерського обліку та аудиту фінансових інвестицій. Головним призначенням бухгалтерського обліку є забезпечення інформаційних потреб користувачів. Бухгалтер зобов'язаний так організувати облік фінансових інвестицій, щоб будь-яка необхідна інформація могла бути швидко отримана. Тому класифікаційні ознаки фінансових інвестицій повинні бути виділені таким чином, щоб вони розкривали досліджуване поняття зі сторін, які цікавлять, насамперед, користувачів.

Проведене дослідження показує, що для класифікації фінансових інвестицій автори застосовують понад 40 ознак, за якими виділяють понад 130 їх видів. Практично кожен дослідник обґрунтовує власні підходи до вибору класифікації фінансових інвестицій, повністю або частково використовуючи нагромаджений досвід з цих питань. При цьому автори не замислюються над необхідністю таких перевантажених класифікацій та можливістю їх практичного застосування.

Класифікація, як правило, будується з урахуванням економічного змісту об'єкту, проте у літературі досить часто вказуються

види фінансових інвестицій згідно законодавства. Перелік фінансових інвестицій, передбачений законодавством, може бути закритим, тобто бути «жорстким» і не допускати включення до переліку «будь-яких інших документів, які вважаються цінним папером», та відкритим, який це дозволяє. В Японії, наприклад, держава досить суворо слідкує за тим, щоб не збільшився перелік цінних паперів, який нараховує лише дев'ять позицій. У США таке обмеження відсутнє та в якості цінних паперів визнається більша кількість грошових документів. Відповідно до українського законодавства Державна комісія по цінних паперах та фондовому ринку наділена правом відносити той або той вид цінних паперів до інвестиційних. Класифікацію цінних паперів, як одну з умов належної організації їх обліку, необхідно будувати за ознаками, які визначають особливості у відображенні зазначених об'єктів на бухгалтерських рахунках.

У нормативно-правових актах обумовлено низку обов'язкових реквізитів, які повинні містити законодавчо закріплені види фінансових інвестицій, а також визначені особливості їх обігу. Зазначені умови висувають певні вимоги і до обліку цих видів фінансових інвестицій.

Згідно з П(С)БО 2 «Баланс» «фінансові інвестиції — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора» [1, с. 98]. Дане визначення майже повністю співпадає з визначенням інвестицій, наведеним в МСФЗ 25 «Облік інвестицій»: «інвестиція — це актив, утримуваний підприємством для приросту капіталу через розподіл доходу (наприклад, відсотків, роялті, дивідендів та ренти), для збільшення вартості капіталу або інших вигод для підприємства-інвестора, наприклад, отриманих завдяки торговельним відносинам» [2, с. 609].

У бухгалтерському обліку фінансові інвестиції розглядаються як фінансові інструменти, використання яких у процесі перерозподілу фінансових ресурсів між учасниками ринку призводить до одночасного виникнення (збільшення) фінансових активів в одного підприємства і фінансових зобов'язань або інструментів власного капіталу в іншого. Наприклад, підприємство-емітент, випускаючи і розміщуючи акції серед інвесторів, поповнює тим самим власний капітал. Тобто для підприємства-емітента фінансові інвестиції є інструментом власного капіталу. Для інвесторів придбані акції є фінансовими інвестиціями, які в бухгалтерському обліку визнаються активами, тому що їх використання, як очікується, призведе до надходження економічних вигод у май-

бутньому, а саме: збільшення прибутку, зростання вартості капіталу. Фінансові інвестиції — це високоліквідні активи, здатні швидко обмінюватись на грошові кошти.

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. №334/94-ВР визначено, що під фінансовою інвестицією слід розуміти «господарську операцію, яка передбачає придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів» [3, с.14]. Для цілей оподаткування фінансові інвестиції поділяються на прямі та портфельні. Прямі фінансові інвестиції передбачають внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою, а портфельні — придбання цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (за винятком операцій із купівлі акцій як безпосередньо платником податку, так і пов'язаними з ним особами, в обсягах, що перевищують 50 % загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, які належать до прямих інвестицій).

Враховуючи правову й економічну сутність фінансових інвестицій, можна визначити основні їх функції :

- перерозподіл грошових коштів (капіталів) між галузями і сферами економік, територіями і країнами, групами і прошарками населення, населенням і державою;

- інформаційна функція, яка є засобом мобілізації грошових коштів інвесторів;

- надання визначених додаткових прав його власникам. Крім права на капітал, це може бути право на участь в управлінні, право на першочерговість дій у певних ситуаціях;

- забезпечення одержання доходу на капітал або повернення самого капіталу.

З прийняттям та введенням у дію П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» став можливим поділ фінансових інвестицій за видами та за певними класифікаційними ознаками, основними з яких є: термін утримання, відношення до права власності, мета утримання, міра впливу інвестора на об'єкт інвестування. Інші нормативні документи дозволяють ділити фінансові інвестиції за формою власності об'єкта інвестування, за напрямком інвестування, з метою оподаткування, регіональною ознакою тощо.

Всі цінні папери мають строк обігу, або ж вони можуть бути випущені на невизначений термін. Ця ознака є важливою як для емітента, так і для інвестора, тому що строк обігу впливає на величину розрахункових коефіцієнтів, які характеризують стан

підприємства, його фінансову стійкість та інвестиційну привабливість. Термін утримання цінного паперу визначає також, на якому рахунку його слід обліковувати — як короткострокову чи довгострокову фінансову інвестицію. За терміном утримання фінансові інвестиції поділяють на поточні та довгострокові.

Поточні фінансові інвестиції — це інвестиції у високоліквідні ринкові цінні папери з метою залучення тимчасово вільних коштів на термін менше одного року. В балансі їх відображають у складі поточних (оборотних) активів. Поточні інвестиції повинні задовольняти дві умови: 1) у будь-який момент такі інвестиції можуть бути легко реалізовані на ринку; 2) запланований термін утримання до їх погашення чи продажу інвестицій не повинен перевищувати одного року.

Довгострокові фінансові інвестиції являють собою вкладення на термін більше одного року з метою одержання додаткового прибутку або отримання впливу на об'єкт інвестування. Наприклад, корпоративні права, опціони або інші аналогічні права на придбання і продаж акцій.

Довгострокові інвестиції включають наступні види:

- інвестиції в цінні папери, що дають право власності (привілейовані і звичайні акції);
- інвестиції в боргові зобов'язання інших компаній (облігації, довгострокові векселі, заставні цінні папери);
- інвестиції в дочірні компанії, філії, спільні підприємства, якщо дані про їхню діяльність не входять у консолідовану звітність;
- інвестиції направлені до спеціальних фондів з цільовою орієнтацією (Пенсійний фонд, Фонди соціального страхування).

Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно виділити ще середньострокові фінансові інвестиції, які мають термін існування від одного року до п'яти. Це буде враховувати сучасний кризовий стан фінансових ринків.

Згідно П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» всі фінансові інвестиції поділяються на ті, що призначені для продажу, та на ті, що утримуються до моменту погашення. Підприємства можуть отримувати економічні вигоди від утримування фінансових інвестицій у вигляді відсоткового доходу чи у вигляді дисконту, або отримувати дохід за рахунок різниці між вартістю придбання та продажу такого виду активу на фінансовому ринку.

Поділ фінансових інвестицій за метою утримання виділяє серед них такі, що утримуються з метою одержання прибутку, та ті, що утримуються для досягнення соціального ефекту.

Міра впливу інвестора на об'єкт інвестування більш докладно класифікує наявний ступінь контролю. Згідно українського законодавства міра впливу поділяється на вплив, який характеризується часткою меншою ніж 25 % корпоративних прав на об'єкт інвестування (незначний вплив), та вплив, де частка складає від 25 до 50 % (суттєвий вплив) та більше 50 % (повний контроль). Критерій «пов'язаності» осіб на сьогоднішній день не є чітко визначеним українським законодавством. Прийнято вважати, що сторони є пов'язаними, якщо інвестор має повноваження брати участь у прийнятті рішень з фінансової, господарської та комерційної політики об'єкта інвестування без здійснення контролю цієї політики. Свідченням суттєвого впливу, зокрема, можуть бути:

- володіння двадцятьма п'ятьма або більше відсотками акцій (статутного капіталу) підприємства;

- представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства;

- участь у прийнятті рішень;

- взаємообмін управлінським персоналом;

- забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією.

Отже, П(С)БО 12 та 13 потребують певних уточнень стосовно класифікації фінансових інвестицій за критерієм «пов'язаності» сторін.

Здійснення інвестицій за формою власності в об'єкт інвестування може різнитися залежно від форми власності передбаченої цивільним та господарським законодавством України (до чи після здійснення інвестиції).

При розповсюдженні фінансових інвестицій підприємство може вдатися до послуг дилерів. Оплата їх послуг обов'язково повинна бути відображена в обліку. Першочергово всі цінні папери випускалися у паперовій формі, але на сучасному етапі набуває розповсюдження їх нова форма — бездокументарна.

Безпаперовий цінний папір — це електронна форма обліку власників капіталу, які завчасно мають визначені права і відповідні зобов'язання по відношенню до користувача цього капіталу.

Вищезгадані критерії та відповідні класифікації фінансових інвестицій, передбачені нормативними актами, є важливими для здійснення бухгалтерського обліку та відображення інформації про фінансові інвестиції у фінансовій та податковій звітності. Але вони не повністю задовольняють вимоги користувачів фінансової звітності.

Проаналізувавши наведені критерії класифікації фінансових інвестицій, можна перекоонатися, що принципово важливими є поділ фінансових інвестицій за терміном їх утримання, з позиції власності (корпоративні, боргові) та з метою оподаткування. Класифікація за терміном утримання передбачена П(С)БО та широко застосовується на практиці. Класифікація за відношенням до власності не передбачена нормативними актами, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, і, водночас, є важливою для користувачів.

Принципово важливим є поділ фінансових інвестицій на:

— фінансові інвестиції, засвідчують корпоративні права (корпоративні);

— фінансові інвестиції, що мають боргову природу (боргові).

До корпоративних фінансових інвестицій слід відносити активи отримані у вигляді прав на частку у капіталі та у вигляді прав на управління об'єктом інвестування, а боргові фінансові інвестиції слід класифікувати як активи, що отримані у вигляді набуття боргового зобов'язання. Як у першому, так і в другому випадках метою утримання фінансових інвестицій є отримання прибутку.

У сучасних умовах вважаємо за доцільне ввести поділ фінансових інвестицій за видами забезпечення, оскільки це дасть змогу підвищити довіру та зацікавленість інвесторів. За видами забезпечення фінансові інвестиції варто поділяти на такі:

— цінні папери, випущені під заставу рухомого чи нерухомого майна;

— цінні папери, випуск яких нічим не забезпечений.

Цінні папери можуть випускатися під заставу чи під гарантію. Заставою виступає рухоме чи нерухоме майно, фондові цінності, майбутні податкові платежі, дохід від проекту, а випуск цінних паперів під гарантію передбачає їх забезпечення гарантованими зобов'язаннями чи реорганізаційними цінними паперами.

Цінні папери забезпечують виплату їх власнику разового чи постійного доходу, причому кожен вид цінного паперу передбачає той чи той спосіб його виплати. Залежно від того, чи за цінним папером сплачуються відсотки, чи дивіденди, чи цінні папери реалізуються з дисконтом, бухгалтер буде використовувати різні способи нарахування доходу і буде відображати процес його виплати на різних рахунках.

Поділ фінансових інвестицій за характером оподаткування на ті, дохід за якими оподатковується, і ті, дохід за якими не підлягає оподаткуванню, дозволить бачити, яким чином бюджетні відрахування впливають на результат від операцій з цінними паперами.

Доходи за цінними паперами можуть виплачуватися як у товарній, так і в грошовій формі. Бухгалтер при відображенні виплати доходу повинен знати про можливість та законність його виплати в одній із зазначених форм. З цією ознакою пов'язана ще одна — спосіб поширення цінних паперів. Порядок відображення в обліку безкоштовно розповсюджуваних цінних паперів і платних має деякі особливості.

Таким чином, було розглянуто класифікацію фінансових інвестицій для цілей бухгалтерського обліку (за ознаками характеру прав, строку існування, способу виплати доходу, способу поширення, форм випуску, валютного номіналу, характеру оподаткування, емісії, виду забезпечення, порядку володіння).

На думку автора, наведені класифікаційні групування фінансових інвестицій можуть бути основою для побудови різних моделей організації та ведення обліку операцій з ними. Отримана за результатами ведення обліку інформація є основним джерелом необхідних даних інформації для прийняття ефективних управлінських рішень щодо їх продажу або купівлі, або їх додаткового випуску.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що до ознак, які впливають на організацію та ведення бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, належать: економічна природа цінних паперів, вид забезпечення, термін утримання, спосіб виплати доходу, спосіб поширення, форма випуску, валютний номінал, спосіб оподаткування доходу та порядок володіння. Запропонована в статті класифікація враховує необхідність відображення операцій із фінансовими інвестиціями на відповідних рахунках аналітичного обліку та допоможе у наданні достовірної інформації для різних користувачів: акціонерів, інвесторів, кредиторів.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку // Все про бухгалтерський облік. — 2002. — № 11. — С. 65—132.
2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. — 1272 с.
3. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 за № 334/94-ВР зі змінами та доповненнями// Відомості Верховної ради. — 1996. — № 19.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 р. № 1560-ХІІ// Цінні папери в Україні. — К.: УФБ, 1993. — С. 292—303.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2008